

Ο Σωκράτης και τα παγκόσμια μηνύματά του για την ανθρωπιστική παιδεία

Γεράσιμος Ρεντίφης, Φιλολόγος, Δρ Φιλοσοφίας Ε.Κ.Π.Α.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το αίτημα της ανθρώπινης ευδαιμονίας και η επιδίωξη μιας πληρέστερης και ουσιαστικότερης ανθρώπινης ζωής στη Γη συνιστά ίσως ένα πρόβλημα πολύ άμεσο και σημαντικότερο από οποιοδήποτε άλλο. Η φιλοσοφία για να είναι συνεπής με τον εαυτό της θα πρέπει να είναι φιλοσοφία της ζωής, όχι ενός μέρους της, αλλά του όλου της ζωής του ανθρώπου. Η φιλοσοφία τουλάχιστον από την εποχή του Αθηναίου φιλοσόφου, Σωκράτη, νοείται ως η επιστήμη, η οποία αποδέχεται ως κύριο έργο της *τό δοῦναι και δέχεσθαι λόγον* και παραπέρα προχωρεί, αφού πρώτα χρησιμοποιήσει, εκτός των άλλων, την ανάλυση (διαίρεση) και τη σύνθεση (συναγωγή) των εννοιών, σε προβολή προτύπων, σε διασαφήσεις, σε λύσεις προβλημάτων και ζητημάτων. Στο πλαίσιο αυτό στην παρούσα ανακοίνωση θα εστιάσουμε την προσοχή στα ανθρωπιστικά μηνύματα τα οποία δια της μαιευτικής μεθόδου εφαρμόζει στο βίο του.

ABSTRACT

The demand for eudaimonia and the pursuit of a fuller and more substantial human life on Earth is perhaps a problem very direct and important than any other. The philosophy should be a philosophy of life, not a part, but the whole of human life. The philosophy at least since the time of the Athenian philosopher, Socrates, understood as the science which accepts as its main task of *δοῦναι και δέχεσθαι λόγον* further proceeds, after use, among other things, the analysis (division) and composition (synagogue) concepts, to see patterns in declarations, problems and issues solutions. In this paper we will focus our attention on the humanitarian messages through the obstetrics method implements the life.

Λέξεις - κλειδιά: Σωκράτης, ανθρωπιστική παιδεία, μαιευτική τέχνη, διά βίου μάθηση.

1) Εισαγωγή

Ο Σωκράτης, ως η ενσάρκωση της ίδιας της φιλοσοφίας, ως ο φιλόσοφος έρωσ και εραστής της αλήθειας κατορθώνει με τρόπο μοναδικό να συνδυάσει τις αρχές για την ηθικότητα της ζωής με τις απαιτήσεις που δημιουργούν οι καταστάσεις της πράξεως, χωρίς να θυσιάζει ούτε τις αρχές ούτε να καθιστά την πράξη του παράλογη ή ακατανόητη (Βουδούρης, 1992). Οι βασικές παιδευτικές αντιλήψεις του Σωκράτους, τις οποίες σχηματικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε είναι: α) ο άνθρωπος θα πρέπει να ενδιαφέρεται και να εξετάζει πώς πρέπει να ζει, β) ο άνθρωπος οφείλει να επιμελείται για την ψυχή του, γ) κανείς δεν είναι με τη θέλησή του κακός και δ) η αρετή είναι υγεία της ψυχής, συγκροτούν ένα σώμα σημαντικών δοξασιών και σπουδαίων προτροπών συνιστώντας την πεμπουσία της διά βίου μάθησης. Στη σημερινή κατάσταση στο χώρο της παιδείας παρατηρείται η διείσδυση του σοφιστικού πνεύματος και το κλίμα το οποίο επικρατεί στα σχολεία μας είναι ελάχιστο ηθοπλαστικό και πολύ λίγο παιδευτικό. Επί πλέον στα μεν σχολεία εκτρέφεται και υποθάλπεται η ανάπτυξη μιας διαλεκτικής της εναντιότητας μεταξύ των μαθητών και των καθηγητών τους, ενώ στα Πανεπιστήμια εισήχθησαν πρότυπα, τα οποία είχαν ως αποτέλεσμα την απορρύθμιση της πανεπιστημιακής ζωής με αποτέλεσμα να οδηγηθούμε στον περιορισμό των ορθών παιδευτικών διαδικασιών, οι οποίες είναι τελείως απαραίτητες για την ορθή επιτέλεση του επιστημονικού και ερευνητικού έργου. Οι συνθήκες αυτές δεν ευνοούν την ποιότητα των παιδευτικών σχέσεων ούτε φυσικά παρέχουν τις δυνατότητες για τη σύναψη ορθών προσωπικών σχέσεων. Παράλληλα ενώ οι στόχοι της παιδείας είναι η μετάδοση των γνώσεων, των αξιών και των προτύπων που δοκιμάστηκαν με επιτυχία στο διάβα των αιώνων, παρατηρούμε ότι η σημερινή παιδεία έχει άλλους στόχους. Διαθέτει, δηλαδή, ένα τεχνοκρατικό και επαγγελματικό χαρακτήρα, ο οποίος προσανατολίζει τους νέους επαγγελματικά με μοναδικό κριτήριο το ποιο επάγγελμα προσφέρει οικονομική άνεση και καλή κοινωνική θέση. Επί πλέον δε στοχεύει στην πνευματική και ηθική αγωγή των νέων και στη διάπλαση των διανοητικών δυνάμεων μέσα από την μετάδοση της ανθρωπιστικής μόρφωσης στα σχολεία. Επομένως, το σχολείο από χώρος προβολής και

εμπέδωσης των πνευματικών και ηθικών αξιών μετατρέπεται σε χώρο προπαρασκευής μόνο επιστημόνων και επαγγελματιών. Αυτό έχει αρνητικό αποτέλεσμα, διότι η παροχή μόρφωσης του σχολείου δε φέρνει το νέο σε επαφή με τις αξίες του καλού και του ωραίου, του μέτρου και της ισορροπίας.

2) Ο Σωκράτης ως θεραπευτής της ανθρώπινης ψυχής

Καθοριστικός σταθμός στη ζωή του Πλάτωνος υπήρξε η γνωριμία με το Σωκράτη το 407 π. Χ., τον οποίο θαύμαζε για τη διδακτική του μέθοδο, τη σωφροσύνη και την ειλικρίνεια. Ο Σωκράτης (469 π. Χ – 399 π. Χ.) γεννήθηκε στην Αθήνα και ο πατέρας του, ο Σωφρονίσκος, από το δήμο Αλωπεκής ήταν ένας τεχνίτης, ένας αρκετά φημισμένος γλύπτης, η μητέρα του, η Φαιναρέτη, ήταν μαμή. και στον *Θεαίτητο* αναφέρεται στην εργασία της μητέρας του με τα εξής λόγια: «Κάνω και εγώ την ίδια δουλειά». (Πλάτ., *Θεαίτ.* 149 a-151 d). Ο Σωκράτης υπήρξε ένας ηθικός φιλόσοφος και ένας σπουδαίος παιδαγωγός με την ευρεία σημασία του όρου, αφού ασκούσε την παιδεία συζητώντας ελεύθερα με όλους στους δημόσιους χώρους της πόλης του: στην αγορά, τη Στοά, την παλαίστρα, τα γυμνάσια και ακόμη στη φύση που περιέβαλλε το *κλεινόν άστυ*, που τόσο αγαπούσε, όπως φαίνεται από τους πλατωνικούς διαλόγους (Μαραγγιανού – Δερμούση, 2007). Ο Σωκράτης σύμφωνα με τον τρόπο που ζει και με όλα όσα διδάσκει λόγω και έργω, υποδεικνύει στο περιβάλλον του ότι η θεραπεία της ψυχής επιτυγχάνεται δια της παιδείας και εκπαιδευτικός του στόχος του είναι να αναδείξει στους συμπολίτες του με ορθά θεμελιωμένα επιχειρήματα ότι το εὖ ζῆν και η ευδαιμονία συνίσταται στον ενάρτετο βίο και στη συνεχή άσκηση της αρετής.

Η διδασκαλία του Σωκράτους αποσκοπούσε στη θεραπεία της ψυχής, την ηθική αυτονομία και αυτάρκεια. Μέθοδός του ήταν ο διάλογος, ο οποίος δύναται να οδηγήσει τον άνθρωπο στην αυτογνωσία, που με τη σειρά της οδηγεί στην καθαρή εσωτερική αντίληψη των βασικών εννοιών της ηθικής. Σταθερή πεποίθησή του ήταν πως, όταν κάποιος γνωρίζει το αγαθό θα προσπαθήσει να το πράξει. Συγχρόνως πίστευε ότι το κακό δε βρίσκεται στον πυρήνα της ανθρώπινης φύσης, αλλά στην άγνοια των ανθρώπων. Η πλατωνική αντίληψη: «Πᾶς ὁ ἄδικος οὐχ ἑκὼν ἄδικος» γεννήθηκε απευθείας από την ηθική αισιοδοξία του Σωκράτους. Η σταθερή πεποίθηση ότι ο λόγος είναι ικανός όχι μόνο να προάγει διανοητικά την ανθρωπότητα, αλλά να τη θεραπεύσει και να την τελειοποιήσει ηθικά. Η Σωκρατική διδασκαλία βρίσκει απήχηση στα έργα του Πλάτωνος αποτελώντας το θεμέλιο του όμορφου κτίσματος, το οποίο οικοδόμησε η πλατωνική φιλοσοφία.

Ο Σωκράτης αρνούμενος την έννοια του δασκάλου, ο οποίος επ' αμοιβή διδάσκει γνώσεις και δεξιότητες εφαρμόζοντας τις μεθόδους της ρητορικής, στρέφει το βλέμμα του διεισδυτικά στα κατάβαθα της ανθρώπινης ψυχής, προκειμένου να ανακαλύψει την αλήθεια, τη μόνη πηγή του καλού και την αναδύει προς τα έξω για να την εγκαθιδρύσει στην ανθρώπινη κοινωνία. Ο Σωκράτης, λοιπόν, διατείνεται ότι δεν είναι δάσκαλος, αλλά ούτε και φιλόσοφος, αφού ο ίδιος δεν κατέχει γνώσεις βέβαιες και μεταδόσιμες σε άλλους, έχει όμως την πεποίθηση και αναφέρει ευθαρσώς ότι ο ρόλος του είναι μαιευτικός, αφού παρομοιάζεται ως *μαία* που ξεγεννά γνώσεις από τους ανθρώπους. Ο Σωκράτης χωριστά από τα συστηματικά εκπαιδευτικά ενδιαφέροντα του ίδιου του Πλάτωνος συνιστά μία παράξενη μορφή, η οποία μεριμνά κατά πρώτο λόγο, εάν όχι αποκλειστικά, για τη βελτίωση (θεραπεία) της δικής του ψυχής (Νεχαμάς, 2003).

Ο Σωκράτης είναι ο εραστής της αλήθειας και ο δάσκαλος της Φιλοσοφίας. Επιτυγχάνει με το ταλέντο του να οδηγεί τους μαθητές του στη γνώση και την αλήθεια. Η εκπαιδευτική του δραστηριότητα ασκείται με την πειθώ των λόγων του με την ακτινοβολία της εξαιρετικής του προσωπικότητας και με την ακατανίκητη έλξη που ασκεί στους μαθητές του. (Godel, 1955). Όμως, η σωκρατική διδασκαλία δεν αρκείται στην προτίμηση χαρακτηριστικών της ενηλικιότητας, αλλά και – αντίστροφα- ακολουθεί βασικές αρχές της εκπαίδευσης ενηλίκων, στις οποίες συγκλίνουν όλοι ανεξαιρέτως οι θεμελιωτές της και οι οποίες ανταποκρίνονται σε αιτήματα της ενηλικιότητας, όπως:

1) Η *ενεργητική συμμετοχή*, η οποία απαντά στη διαπιστωμένη (και από τον Μ. Knowles, εισηγητή της «Ανδραγωγικής» θεωρίας για την εκπαίδευση ενηλίκων) ανάγκη-ικανότητα του ενήλικα μαθητή για αυτοκαθορισμό.

2) Η *ομαδικότητα*, για προώθηση των κοινωνικών σχέσεων και της συνεργασίας: ο Σωκράτης εναλλάσσεται σε διαφορετικούς ρόλους στη μαθησιακή ομάδα, όπως προτείνει ο Rogers.

3) Η ανταπόκριση στις ανάγκες των εκπαιδευομένων και στην ξεχωριστή προσωπικότητα του καθένα: Ο Σωκράτης προσαρμόζεται στον συνομιλητή του και εμφανίζεται άλλοτε περισσότερο ενθαρρυντικός και άλλοτε αιχμηρός κ.ο.κ. Ο στόχος της σωκρατικής ειρωνείας είναι η αφύπνιση, αλλά κάποιες φορές προκαλεί την αρνητική παρενέργεια να θυμώνουν όσοι αδυνατούν να κατανοήσουν την ωφελιμότητα του «ελέγχου» στον οποίο υποβάλλονται.

4) Η αξιοποίηση της εμπειρίας και του κριτικού στοχασμού στην πορεία της μάθησης, αποτελεί συγκριτικό πλεονέκτημα της ενηλικιότητας, αλλά και προϋπόθεση για την πρόοδο της σωκρατικής μάθησης.

5) Οι συνεργατικές σχέσεις εκπαιδευτών-εκπαιδευομένων, για εμπέδωση της αλληλοκατανόησης: Στην εκπαίδευση ενηλίκων, ο εκπαιδευτής μαθαίνει κιόλας από τον μαθητή και ο Σωκράτης είναι ο πρώτος και ο περισσότερο πρόθυμος μαθητής. Αναζητεί την αλήθεια εξετάζοντας τον εαυτό του, αλλά όχι μόνος.

6) Ο ρόλος του εκπαιδευτή ως καταλύτης μαθησιακών διεργασιών και όχι ως μεταβιβαστής ετοιμοπαράδοτων γνώσεων».

3) Ο Σωκράτης και η μαιευτική τέχνη

Η γνωστική διαδικασία κατά τον Σωκράτη δεν έγκειται στο να βομβαρδίσεις με πληροφορίες την ψυχή του νέου για να τον καταστήσεις πολυγνώστη, αλλά να απελευθερώσεις την ψυχή του μέσα από το σκοτάδι της «νυχτερινής ημέρας» και να τον οδηγήσεις στο καθαρό φως του Λόγου. Ο Λόγος, ο οποίος γεννιέται από τον απορία και την ερώτηση είναι λόγος καθαρά εσωτερικός, έρχεται από την πρωταρχή του πνεύματος, που είναι μέσα μας και γι' αυτό το λόγο έχει τη δύναμη να ανανεώνεται συνεχώς και να επιστρέφει ακατάπαυστα στη πηγή του (Θεοδωρακόπουλος, 2000). Ο Σωκράτης, λοιπόν, δεν μεταφέρει γνώσεις στον συνομιλητή του, αλλά τον καθοδηγεί στην «ανακάλυψη» των δικών του γνώσεων και η σημαντικότερη αξία της σωκρατικής μεθόδου έγκειται μάλλον στο ξερίζωμα των συγκεχυμένων και σφαλερών αντιλήψεων παρά στην ανακάλυψη νέων (Guthrie, 2001).

Ο Σωκράτης εισέρχεται στην ψυχή των εφήβων της Αθήνας του 5^{ου} αιώνα π. Χ. με μια πρωτόφαντη τέχνη, τη μαιευτική, της οποίας η μορφωτική δύναμη είναι άμετρη. Παράλληλα τονίζει ότι δεν διαθέτει απόλυτες γνώσεις, αλλά λειτουργεί ως αλογόμυγα, η οποία τσιμπάει και αφυπνίζει τους συνομιλητές του, υποβοηθώντας την εσωτερική τους πορεία προς την αναζήτηση της γνώσης. Η σωκρατική μαιευτική μέθοδος εκκινεί από την «άγνοια», η οποία δεν συνιστά άρνηση της γνώσης, αλλά μια καθαρή από συσκοτίζουσες προκαταλήψεις ματιά στην κατεύθυνση όπου η γνώση θα αναδυθεί. Ο Σωκράτης, λοιπόν, δεν παρουσίαζε στους συνομιλητές του εκείνο που χρειάζονταν να μάθουν, αλλά υποβάλλοντας τα κατάλληλα ερωτήματα επιχειρούσε να τους οδηγήσει στο να ανακαλύψουν οι ίδιοι την αλήθεια για το εξεταζόμενο θέμα. Ο σκοπός αυτής της γνωστικής διαδικασίας ήταν να συνειδητοποιήσει ο συνομιλητής μόνος του τί δύναται να μάθει και ακόμη περισσότερο να αντιληφθεί τί δεν γνωρίζει.

Η σωκρατική μαιευτική μέθοδος εκκινεί από την «καθαρή» ματιά της απροκάλυπτης άγνοιας, ενώ ο συμβουλευτικός στόχος δεν είναι η προσφορά δεδομένων γνώσεων, αλλά να κλονίσει τις δεδομένες απόψεις τους και καλλιεργήσει κατά τη διαλεκτική συζήτηση ένα περιβάλλον αμφιβολίας. Η αμφιβολία αυτή οδηγεί φαινομενικά σε αδιέξοδο, σε «απορία» και χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του Σωκράτη στον Κρατύλο όπου αναφέρει: «τώρα βρίσκομαι σε πολύ μεγαλύτερη απορία παρά πριν επιχειρήσω να μάθω» Επομένως κατά τον Σωκράτη η ευρετική πορεία προς τη γνώση δεν είναι μοναχική, αλλά καθοδηγείται μέσω της διαλεκτικής διαδικασίας με τη μαιευτική μέθοδο να διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο για την αναζήτηση της αλήθειας. Στην *Πολιτεία* ο Σωκράτης αποκαλεί ως διαλεκτικό εκείνον τον άνθρωπο, ο οποίος απαιτεί λογική εξήγηση για την ουσία του κάθε πράγματος και εφ' όσον δεν το πράττει θα υστερεί σε επίγνωση. Επί πλέον θεωρεί τη διαλεκτική ως κορωνίδα όλων των μαθημάτων, αφού μέσω αυτής δύναται κανείς, υπερβαίνοντας την ατέλεια και την υποκειμενικότητα της αισθητηριακής αντίληψης να στραφεί με τη νόηση σε ό, τι αποτελεί μέσα στο κάθε πράγμα χωριστά την ουσία του και να μπορέσει να συλλάβει διαμέσου αυτής της ίδιας της νόησης το Αγαθό στην ολότητά του

Ο Σωκράτης προσερχόμενος σε συζήτηση επιδεικνύει ταπεινοφροσύνη και ως ισότιμος συναναζητητής της αλήθειας προτάσσει την αγάπη για τον συνάνθρωπο, αφού ο διάλογος δεν μπορεί να υπάρξει εάν δεν υπάρχει ειλικρινής αγάπη για τον άνθρωπο. Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να

αναδειξουμε τα λόγια του σπουδαίου παιδαγωγού Paulo Freire (1921-1997), όπου για την αξία του διαλόγου αναφέρει: «Ο αυθεντικός διάλογος προϋποθέτει την αγάπη και την ταπεινοφροσύνη, η αγάπη είναι συγχρόνως το θεμέλιο του διαλόγου και ο διάλογος ο ίδιος. Η πράξη αγάπης είναι ένα χρέος, το οποίο αναλαμβάνεις για την υπεράσπιση της υπόθεσης της απελευθέρωσης. Ο διάλογος απαιτεί ακόμα μια έντονη πίστη στον άνθρωπο, πίστη στη δύναμή του να δημιουργεί και να αναδημιουργεί, πίστη στον προορισμό του να γίνει πληρέστερα άνθρωπος. Ο διάλογος, θεμελιωμένος στην αγάπη, στην ταπεινοφροσύνη, στην ελπίδα και στην πίστη καθίσταται μια οριζόντια σχέση που έχει ως λογική συνέπεια την αμοιβαία εμπιστοσύνη ανάμεσα στους διαλεγόμενους» (Φρέιρε, 1977).

Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα εφαρμογής της μαιευτικής μεθόδου το εντοπίζουμε στον πλατωνικό διάλογο *Μένωνα*, όπου ο Σωκράτης συνομιλεί με ένα νέο αρχοντόπουλο από τη Θεσσαλία, τον Μένωνα, το ζήτημα εάν είναι δυνατό να διδαχθεί η αρετή ή εάν η αρετή είναι έμφυτη. Κατά τη διάρκεια της συζήτησης ο Μένων απαιτεί από τον Σωκράτη να του αποδείξει εκείνα που υποστηρίζει, ότι δηλαδή η μάθηση είναι ανάμνηση. Ο Σωκράτης παραδέχεται τη δυσκολία να το αποδείξει έμπρακτα, αλλά αναλαμβάνει τελικά το εγχείρημα και απευθυνόμενος στον Μένωνα τον προτρέπει να καλέσει έναν οποιονδήποτε από τους δούλους, που έχει στην ακολουθία του. Ο Μένων καλεί τυχαία έναν και έτσι αρχίζει ένας συστηματικός μαιευτικός διάλογος ανάμεσα στον Σωκράτη και στο δούλο. Με τις δραστικές παρεμβάσεις του Σωκράτη και με μεθοδολογικές ερωτήσεις ο δούλος φτάνει ο ίδιος στην απάντηση του εξεταζόμενου ζητήματος. Οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις έχουν ως στόχο: α) να προσφέρουν στο δούλο το περιθώριο της αυτενέργειας, β) να παρουσιάσουν το εξεταζόμενο θέμα χωρίζοντάς το σε επί μέρους προβλήματα, γ) να ανταποκριθούν με επάρκεια στις συλλογιστικές δυνατότητες του δούλου, δ) να διαμορφώσουν μια ατμόσφαιρα συνεργασίας και κατανόησης προκειμένου ο δούλος να «απαλλαχτεί» από τις δυσκολίες και να «γεννήσει» ο ίδιος την ποθούμενη λύση. Όλα αυτά τα στοιχεία, τα οποία παρατηρούμε στον *Μένωνα*, χωρίς καθόλου παραλλαγές ή προσαρμογές εφαρμόζονται στην εκπαίδευση ενηλίκων, η οποία ως στόχο έχει να διευκολύνει την διαβίου προσωπική και διαπροσωπική ανθρώπινη λειτουργικότητα εστιάζοντας στις συναισθηματικές, κοινωνικές, επαγγελματικές και εκπαιδευτικές ανησυχίες του εκπαιδευόμενου.

4) Η αξία των ερωτήσεων κατά τη μαιευτική μέθοδο

Οι ερωτήσεις κατά τη συμβουλευτική σχέση βοηθούν τη συζήτηση να προχωρήσει, αφού ανοίγουν νέα πεδία προς εξέταση, συντελούν στον ακριβή εντοπισμό των αιτιών και μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να διευκολύνουν την αυτοανίχνευση του βοηθούμενου Ivey, N. Gluckstern B, Bradford I., 1996). Ο τρόπος και η συχνότητα με την οποία υποβάλλονται οι ερωτήσεις κατά τη μαιευτική μέθοδο επηρεάζουν καταλυτικά τη συμβουλευτική σχέση και πρώτος ο Αθηναίος ηθικός φιλόσοφος Σωκράτης το ανέδειξε μέσα από τους πρώιμους πλατωνικούς διαλόγους. Οι ανοιχτές ερωτήσεις είναι ιδιαίτερα ωφέλιμες, αφού βοηθούν κατά την έναρξη της συμβουλευτικής σχέσης, στην εστίαση σε ένα συγκεκριμένο σημείο και στη συγκέντρωση της προσοχής στα συναισθήματα του ερωτώμενου. Ο στόχος των ανοικτών ερωτήσεων δεν είναι η συγκεκριμένη απάντηση, αλλά η ενθάρρυνση του συμβουλευόμενου προκειμένου να ανιχνευθούν οι σκέψεις και τα συναισθήματα. Αντίθετα οι κλειστές ερωτήσεις, οι οποίες συνήθως μπορούν να απαντηθούν με λίγα λόγια ή με ένα «ναι» ή ένα «όχι» έχουν καθαρά πληροφοριακό χαρακτήρα και δεν βοηθούν ιδιαίτερα τη διαπροσωπική επικοινωνία, αφού κάνουν το συνομιλητή να κλείνεται. Χαρακτηριστικό είναι το εξής παράδειγμα, όπου η Δώρα ως συμβουλευόμενη αναφέρει ότι «χθες είχα μια πολύ άσχημη εμπειρία» και ο σύμβουλος έχει με δύο δυνατότητες να θέσει το ερώτημα, α) «Τί συνέβη ακριβώς;» (κλειστή ερώτηση), β) «Θα ήθελες να μιλήσεις περισσότερο για αυτό;» (ανοικτή ερώτηση).

Παράλληλα οι ερωτήσεις θα μπορούσαν να διακριθούν σε ερωτήσεις χαμηλού και σε ερωτήσεις υψηλού επιπέδου. Ως ερωτήσεις χαμηλού επιπέδου θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τις ερωτήσεις γνώσης, κατανόησης και εφαρμογής και ως ερωτήσεις υψηλού επιπέδου τις ερωτήσεις ανάλυσης, σύνθεσης. Οι ερωτήσεις γνώσης, δημιουργούν ερεθίσματα για την ανάκληση γεγονότων, παρατηρήσεων ή ορισμών και με την υποβολή της συγκεκριμένης κατηγορίας ερώτησης ο συμβουλευόμενος αναμένει να αντλήσει το περιεχόμενο της απόκρισής του από την περιοχή των «αποθηκευμένων» εμπειριών του, χωρίς καμιά προσπάθεια το υλικό που θα ανακαλέσει να το αναπτύξει ή να το διευρύνει. Οι γνωστικές ερωτήσεις είναι συνήθως κλειστού τύπου και ξεκινούν με το «Τί», «Ποιος», «Πότε», «Που», «Γιατί». Οι ερωτήσεις κατανόησης και εφαρμογής τίθενται

προκειμένου ο συμβουλευόμενος να εξηγήσει, να αξιολογήσει, να υποστηρίξει γεγονότα και αρχές και συνήθως ξεκινούν με το «Πως». Οι ερωτήσεις υψηλού επιπέδου (ανάλυσης, σύνθεσης, αξιολόγησης) συμβάλλουν στη διάκριση, τη σύνθεση, την αναθεώρηση, τη σύγκριση, την αναδόμηση τη διερμηνεία και την κριτική περιγραφή των αντιλήψεων του συμβουλευόμενου. Ορισμένες τέτοιου είδους ερωτήσεις είναι: «Θα ήθελες να μου δώσεις ένα παράδειγμα τυπικής σου αντίδρασης όταν...», «Τί θα έλεγες εάν...», «Τί σκεφτήκατε όταν σας είπε αυτά τα λόγια...», «Γιατί να ήθελε άραγε να σου μιλήσει έτσι...».

Οι ερωτήσεις για να είναι ακόμη πιο αποτελεσματικές κατά τη συμβουλευτική σχέση μπορούν να ενισχυθούν με διευκρινιστικές δεξιότητες όπως είναι η παράφραση και η ενθάρρυνση. Συγκεκριμένα η παράφραση ανατροφοδοτεί τον συμβουλευόμενο με την ουσία των όσων ελέγχθησαν προσφέροντας την αίσθηση ότι υπάρχει ζωνρό το ενδιαφέρον της παρακολούθησης και την κατανόησης όλων όσων αναφέρει. Η ενθάρρυνση αποτελείται από λεκτικούς και μη λεκτικούς τρόπους, τους οποίους χρησιμοποιεί ο σύμβουλος προκειμένου να παρακινήσει το συμβουλευόμενο να συνεχίσει να μιλάει. Οι μη λεκτικοί τρόποι περιλαμβάνουν και τη σιωπή, η οποία μπορεί να έχει μεγάλη θεραπευτική αξία αν χρησιμοποιηθεί την κατάλληλη χρονική στιγμή (Μαλικιώση – Λοΐζου Μ, 2009).

Η συμβουλευτική σχέση δύναται να είναι λεκτική ή μη λεκτική. Η λεκτική αναφέρεται στον προφορικό λόγο, ενώ η μη λεκτική αναφέρεται στη «γλώσσα του σώματος». Στη μη λεκτική συμβουλευτική επικοινωνία χρησιμοποιούνται η έκφραση του σώματος, καθώς και οι αισθήσεις για τη μετάδοση των μηνυμάτων. Οι εκφράσεις του προσώπου, το βλέμμα, οι χειρονομίες, οι στάσεις και οι κινήσεις του σώματος μπορούν να μεταφέρουν πολλά και ποικίλα μηνύματα (Πολεμικού Ν., Α. Κοντάκου Α., 2002). Ο σύμβουλος για να εφαρμόσει με επιτυχία τη μαιευτική μέθοδο είναι απαραίτητο να έχει ασκηθεί στις βασικές δεξιότητες προσεκτικής παρακολούθησης κατά τη λεκτική επικοινωνία. Έτσι είναι χρήσιμο ο σύμβουλος να κοιτάζει τον συμβουλευόμενο στα μάτια και η οπτική του επαφή να μην είναι ασαφής, διότι θα δώσει την εντύπωση ότι δεν ενδιαφέρεται για όσα ο συμβουλευόμενος αναφέρει. Η στάση του σώματος του συμβούλου να είναι άνετη και ήρεμη έχοντας κλίση προς τα εμπρός και με το πρόσωπό του και το χαμόγελο να εκφράζει φιλικότητα και ενδιαφέρον (Δημητρόπουλου Ε., 1999). Στη συνέχεια και όσο προχωρά η συμβουλευτική διαδικασία, το πρόσωπό του είναι απαραίτητο να αντικατοπτρίζει το συναίσθημα που αντιστοιχεί σε όλα λέγονται και βιώνονται στη συμβουλευτική σχέση. Τέλος η φωνή του συμβούλου θα πρέπει να είναι σταθερή, μέτριας έντασης, καθαρή και ζεστή, χωρίς αμηχανία, αφού μια φωνή δυνατή και άγρια μπορεί να επιφέρει αντίθετα αποτελέσματα (Nelson-Jones R., 2009).

Με τις τεχνικές της μαιευτικής μεθόδου επιτυγχάνονται αποτελεσματικότερα οι στόχοι της συμβουλευτικής, αφού ο συμβουλευόμενος ακούγοντας ο ίδιος τις απαντήσεις των ερωτημάτων του συμβούλου θα μπορέσει πληρέστερα να κατανοήσει την προέλευση και την εξέλιξη των συναισθηματικών δυσκολιών, προκειμένου στη συνέχεια να αυξήσει την ικανότητα του ελέγχου των συναισθημάτων και των πράξεων μέσω της λογικής. Παράλληλα η μαιευτική μέθοδος θα οδηγήσει σε αυτογνωσία τον συμβουλευόμενο, διότι μέσω αυτής θα αποκτήσει επίγνωση των σκέψεων και των συναισθημάτων αναπτύσσοντας μια ακριβέστερη αίσθηση για το πώς τον αντιλαμβάνονται οι άλλοι. Τέλος η παροχή βοήθειας προς τον συμβουλευόμενο με τη σωκρατική μέθοδο θα έχει ως αποτέλεσμα την διαφώτιση, την ενδυνάμωση, την αυτοαποδοχή και τη γνωστική αλλαγή. Βέβαια οι συμβουλευτικοί αυτοί στόχοι μπορούν να εκπληρωθούν και η συμβουλευτική διαδικασία να έχει ευεργετικά αποτελέσματα για τον συμβουλευόμενο, εφόσον ο ίδιος επιθυμεί να βοηθηθεί (McLeod J., 2003). Στην περίπτωση που η άδεια αυτή υπάρχει, ο σύμβουλος οφείλει να θέσει σε δεύτερη μοίρα, στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό, τη δική του θέση στα ζητήματα που θέτει ο συμβουλευόμενος, έτσι ώστε να επικεντρωθεί όσο μπορεί περισσότερο στο έργο του, να τον βοηθήσει ώστε να διατυπώσει και να ενεργήσει σύμφωνα με τις προσωπικές αξίες και επιθυμίες του. Επί πλέον όλα τα θέματα της συζήτησης είναι εμπιστευτικά και ο σύμβουλος αναλαμβάνει την υποχρέωση να μην κοινοποιήσει όσα μαθαίνει από τον συμβουλευόμενο σε οποιαδήποτε άλλα πρόσωπα του περιβάλλοντός του.

Ο ικανός σύμβουλος είναι ενεργητικός ακροατής και διαθέτει επικοινωνιακά χαρίσματα, ενσυναίσθηση, επίγνωση της μη λεκτικής επικοινωνίας, ανταπόκριση στις συναισθηματικές εκφράσεις και ευαισθησία στις αξίες του συμβουλευόμενου. Παράλληλα έχοντας γνώση για το πότε και το πώς θα εφαρμοστούν οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις, όπως είναι η χρήση της μαιευτικής μεθόδου, προβλέπει τις μελλοντικές επιπτώσεις των πράξεων και συνεχώς επιχειρεί να μπει στη θέση του συμβουλευόμενου προκειμένου να δείξει το ειλικρινές του ενδιαφέρον χωρίς προκαταλήψεις και απολυταρχισμό. Όλες

αυτές οι προϋποθέσεις σύμφωνα και με τον Carl Rogers (1961) δημιουργούν τη συμβουλευτική σχέση και συμβάλλουν στη θετική έκβαση των περισσότερων θεραπευτικών προσπαθειών.

Η μαιευτική μέθοδος για να είναι αποτελεσματική θα πρέπει να διακρίνεται για τη γνησιότητα, όπου ο σύμβουλος θα πρέπει να συμπεριφέρεται φυσικά και αβίαστα και να λειτουργεί με συνέπεια και χωρίς προσποιήσεις. Παράλληλα θα πρέπει να διακρίνεται για την ενσυναίσθησή του (empathy), η οποία σύμφωνα με τον εκπρόσωπο της ανθρωπιστικής ψυχολογίας Carl Rogers σημαίνει να αντιλαμβάνεται κανείς το εσωτερικό πλαίσιο αναφοράς (αξίες, σκέψεις, συναισθήματα, εμπειρίες) ενός άλλου ανθρώπου με ακρίβεια, με τα συναισθηματικά στοιχεία και νοήματα που ενυπάρχουν σε αυτό, σαν να είναι ο άλλος άνθρωπος, χωρίς όμως, να ξεχνά ποτέ τον όρο «σαν» (Rogers C., 1959). Στην πραγματικότητα πρόκειται για ενεργητική στάση του συμβούλου προς το συμβουλευόμενο, η οποία απαιτεί συνειδητή ψυχοσωματική κίνηση προς κατανόηση και συνάντηση του άλλου στο πλαίσιο της σχέσης βοήθειας.

5) Τελικές παρατηρήσεις

Ο Σωκράτης περισσότερο ως συνοδοιπόρος και λιγότερο ως έμπειρος καθοδηγητής συνιστά την ενσάρκωση της μαιευτικής μεθόδου, η οποία εφαρμόστηκε για πρώτη φορά από τον ίδιο στους Αθηναίους πολίτες του 5ου αιώνα π. Χ. Στις μέρες μας ο λειτουργός της εκπαίδευσης οφείλει να ασκηθεί στη συγκεκριμένη μέθοδο προκειμένου η παιδευτική σχέση να έχει ευεργετικά αποτελέσματα για τον εκπαιδευόμενο. Το κλειδί της πρακτικής εφαρμογής στην εκπαίδευση και στην εκπαίδευση ενηλίκων είναι ο δημιουργικός διάλογος, προκειμένου να αναπτυχθεί μια σχέση αλληλοκατανόησης σε ένα πλαίσιο εμπιστοσύνης, ειλικρίνειας, πίστης στην αξία του ανθρώπου και δέσμευσης για γόνιμο διάλογο και αγαστή συνεργασία. Σε αυτό θα συνδράμει καταλυτικά η μεθοδολογική διατύπωση των ερωτήσεων από την πλευρά του εκπαιδευτή, οι οποίες θα στοχεύουν στη δημιουργία κλίματος συνεργασίας και εκπαιδευτικής προόδου. Η στροφή στην αρχαία ελληνική διάνοηση και η συσχέτισή της με τις σύγχρονες επιστημονικές αντιλήψεις από το χώρο της εκπαίδευσης ενηλίκων θα μπορούσε εκτός από το να ανανεώσει το ενδιαφέρον για τις δύο πλευρές έρευνας, να εμπνεύσει περαιτέρω την έρευνα στο πεδίο της μαθησιακής διαδικασίας.

Βιβλιογραφία

- Βουδούρης Κ., «Ο Σωκράτης, η ζωή και η φιλοσοφία», στο Κ. Βουδούρη (ed.), *Η φιλοσοφία του Σωκράτη*, Αθήνα 1992.
- Δεσποτόπουλος Κ. Ι., *Φιλοσοφία και διαλεκτική – Μελετήματα*, εκδ. Βανιά, Θεσσαλονίκη 1990.
- Δημητρόπουλου Ε., *Συμβουλευτική – Προσανατολισμός*, τόμ. Α, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1999.
- European Commission, *Memorandum of Lifelong Learning*. Brussels: E.C., 2000.
- Ζευγώλης, Σ. «Οι Περιοχές Μάθησης ως Μέσο Προώθησης της Ενεργού Συμμετοχής των Πολιτών: Η Περίπτωση της Ελλάδας». Στο *Πρακτικά Συνεδρίου Εκπαίδευση Ενηλίκων για Ενεργούς Πολίτες στην Κοινωνία της Μάθησης 15-16 Μαΐου 2003*. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ, 2003.
- Θεοδωρακόπουλου Ι., *Εισαγωγή στον Πλάτωνα*, εκδ. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα 2000⁶.
- Godel R., *Socrate et Diotime*, Les Belles Lettres, Paris 1955.
- Ivey A. E., Gluckstern N. B., Bradford Ivey, *Συμβουλευτική: Μέθοδος πρακτικής προσέγγισης*, μτφρ. Μ. Μαλικιώση – Λοϊζου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1996³.
- Μ. Μαλικιώση – Λοϊζου, *Συμβουλευτική ψυχολογία*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2009¹³.
- Μαραγγιανού – Δερμούση Ε., *Θεωρία και Φιλοσοφία της παιδείας στην ελληνική διάνοηση. Από την αρχαιότητα έως τον 19^ο αιώνα*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2007.
- J. McLeod, *Εισαγωγή στη Συμβουλευτική*, μτφρ. Δ. Καραθάνου, Αθ. Μαρκαντώνη, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2001.
- Νεχαμιάς Α., «Τί διδάσκει ο Σωκράτης και σε ποιους το δίδασκε;», μτφρ. Π. Μπουρλάκη, *Δευκαλίων*, περ. Γ', τόμ. 12, τεύχ. 1, εκδ. Δαίδαλου, Αθήνα 1993.
- Nelson-Jones R., *Βασικές δεξιότητες συμβουλευτικής, ένα εγχειρίδιο για Βοηθούς*, εκδ. Πεδίο, Αθήνα 2009.

Guthrie W. K. C., *Ο Σωκράτης*, μτφρ. Τ. Νικολαΐδη, εκδ. Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2001.

Πολεμικού Ν., Κοντάκου Α., «Εισαγωγή» στο *Μη λεκτική επικοινωνία. Σύγχρονες θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2002.

Rogers, A., «Διά βίου Μάθηση στις Μέρες Μας. Θέματα και Προκλήσεις». Στο *Πρακτικά του 1ου Συνεδρίου της Επιστημονικής Ένωσης Εκπαίδευσης Ενηλίκων*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2005.

Rogers C., «A theory of therapy, Personality and interpersonal relationship developed in the client-centered framework» (Rogers, Carl. (1959). *A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships as Developed in the Client-centered Framework*. In (ed.) S. Koch, *Psychology: A Study of a Science. Vol. 3: Formulations of the Person and the Social Context*. New York: McGraw Hill.)